

РОЗДІЛ **З** ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

УДК 378.091.12:62/64-051

Дрозденко В. М., Плюта Я. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглядається процес формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів трудового навчання. Автори намагаються, опираючись на дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, прослідкувати законності формування професійно-педагогічної спрямованості, окреслити основні її функції та визначити головні компоненти. Звертається увага на тісний зв'язок професійно-педагогічної та психологічної спрямованостей з загальною спрямованістю особистості, окреслюються особистісний та процесуальний аспекти спрямованості особистості майбутнього вчителя як важливі, з огляду на майбутню професійну діяльність, вказуються такі компоненти: когнітивний, емоційно-оціночний та поведінковий.

Отже, проблема вибору педагогічної професії, формування професійної педагогічної спрямованості майбутнього вчителя залишається актуальною, злободенною, з огляду на сучасний стан українського суспільства, зміни в змісті та структурі освіти, її гуманізації.

Ключові слова: спрямованість, особистість, мотиви, інтереси, переконання, ідеали, установки.

Постановка проблеми. Особливості сучасного розвитку освіти в Україні обумовлюють необхідність підготовки професійно компетентного, успішного та конкурентоздатного фахівця, який відповідав би вимогам та викликам сьогодення. Вирішення багатьох складних освітніх проблем пов'язані не стільки з модернізацією процесу навчання, скільки з підготовкою якісно нового вчителя, в основі компетенції якого прослідковується професійно-педагогічна спрямованість, любов до дитини, готовність до інноваційної діяльності. Вважаємо, що формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів забезпечить якісні зміни в навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Професійна педагогічна спрямованість особистості досліджувалась як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Для зазначеної нами проблеми важливими є дослідження А. Ахмедзянової, В. Крутецького, Н. Кузьміної, Т. Томілової, А. Черних, С. Яремчук та інших щодо відображення структури спрямованості та педагогічних здібностей як її важливого компоненту.

Мета статті: Проаналізувати процес формування професійної спрямованості майбутніх вчителів та окреслити її головні компоненти й аспекти.

Виклад основного матеріалу. Основною метою вищої освіти в Україні є забезпечення психолого-педагогічних умов для саморозвитку і самореалізації студента як суб'єкта освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності. Формування професійно-педагогічної спрямованості є надзвичайно важливою частиною професійного становлення майбутніх учителів. Професійно-педагогічна

спрямованість являє надійну систему координат для усвідомлення професійного та особистісного досвіду сучасного педагога.

Професійна спрямованість особистості передбачає розуміння і внутрішнє прийняття нею цілей та завдань, переконань і поглядів. На думку А. Черних, професійно-педагогічна спрямованість – це якість особистості, яка характеризується стійким інтересом до професії вчителя в єдності з суспільною і пізнавальною активністю, що виявляється у прагненні та готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки та функції [3, с. 5].

У фундаментальних дослідженнях Л. Божович, В. Мерліна, К. Платонова доведено, що системоутворюючим фактором особистості є її спрямованість. Професійна спрямованість має змістовну (повнота та рівень) та динамічну (інтенсивність, тривалість, стійкість) характеристики. Під повнотою професійної спрямованості розуміється різноманітність мотивів уподобання професії. Вибіркове ставлення до професії зазвичай розпочинається з виникненням приватних мотивів, що пов'язані з окремими сторонами змісту певної діяльності або зовнішніми атрибутами професії (кар'єрне зростання, престижність, суспільна значимість, матеріальні та гігієнічні умови праці тощо). Тобто професійна спрямованість заснована на широкому колі потреб, інтересів, ідеалів та установок людини. Чим повніша професійна спрямованість, тим більш різностороннім є сенс для людини даного виду діяльності та задоволення від реалізації даного наміру. Тому основною метою формування особистості фахівця є збагачення мотивів професійної діяльності у напрямку від окремого мотиву до розгалуженої системи мотивів [6, с. 29], яку умовно можна поділити на декілька груп: 1) мотиви, що виражають потребу у змісті професійної діяльності; 2) мотиви, що пов'язані з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значимості професії); 3) мотиви, що виражають раніше сформовані потреби, які актуалізуються при взаємодії з професією (мотиви саморозкриття та самоствердження; особливості характеру, звичок; матеріальні потреби); 4) мотиви, що виражають особливості самосвідомості особистості в умовах взаємодії з професією (упевненість у власній придатності, унікальності тощо); 5) мотиви, що відображають зацікавленість людини у зовнішніх, об'єктивно не існуючих атрибутах професії.

Основними функціями професійно-педагогічної спрямованості є: мотивація навчання та самонавчання у вищому навчальному закладі; стимулювання опанування практичними вміннями та навичками майбутньої педагогічної діяльності; є фактором та стимулятором виховання та самовиховання усіх інших якостей особистості майбутнього вчителя, його здібностей; прискорення формування відповідальності та активності студента в усіх видах діяльності [3].

Рівень підготовки майбутніх учителів як висококваліфікованих фахівців залежить не тільки від якості навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, але й від рівня громадянської і професійної готовності випускників до роботи у закладах освіти. Важливою передумовою формування такої готовності є виховання педагогічної спрямованості у студентів педагогічних закладів освіти.

Феномен професійно-педагогічної спрямованості психологи трактують як "систему особистісних якостей, які визначають стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення до педагогічної праці" [1, 2], як "професійно значущу якість особистості вчителя, основним мотивом якої є спрямованість учителя на розвиток особистості учня (гуманістичний мотив) і яка залежить від характеру провідного мотиву в структурі мотивації вчителя" [7], як основну форму активності студентів [4].

Отже, професійно-педагогічну спрямованість дослідники розглядають переважно як систему особистісних якостей, які визначають внутрішнє розуміння мети й завдань педагогічної діяльності і які залежать від характеру провідного мотиву в структурі мотивації майбутнього педагога.

До педагогічної спрямованості слід відносити мотиви, інтерес до педагогічної професії, схильність та потребу працювати вчителем. Солідарні з думкою С. Яремчук, яка виділяє як компонент педагогічної спрямованості професійно-психічну спрямованість.

Під професійно-психічною спрямованістю майбутнього вчителя вона розуміє таке динамічне психічне утворення, яке характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, що визначають стійке, тривале, активно-дійове позитивне ставлення особистості до опанування психологічних знань, умінь, навичок, і забезпечує ефективність виконання виховних, освітніх і розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності.

Професійно-педагогічна й професійно-психологічна спрямованості в компонентній структурі загальної спрямованості особистості на професію вчителя діалектично взаємозв'язані – залежать одна від одної і доповнюють одна одну. Суть їхньої взаємодії полягає в розвитку й формуванні усвідомленого, активного дійового ставлення не тільки до опанування фахових, але й до опанування психолого-педагогічних знань, набуття вмінь і навичок, до їхньої інтеграції й перенесення на дії інших людей, до розвитку й закріплення раніше набутих до вступу у вищий навчальний педагогічний заклад професійно важливих якостей [4, с. 89-97].

Вважаємо, що слід виділити два аспекти у структурі професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя: особистісний та процесуальний. Перший, особистісний, – це сукупність тих домінуючих форм особистісної спрямованості майбутнього вчителя, що спричинюють

його вираження. Складовими цього аспекту є: потреби (в досягненні професійно-педагогічної мети, педагогічному спілкуванні, професійному самовираженні, самопізнанні), що обумовлюють професійно значущу мотивацію; інтерес (до програмних і позапрограмних психолого-педагогічних знань, до себе самого та інших людей і, зрештою, до професії вчителя); ідеали (наслідування педагога-"ідеала", прагнення до професійного вдосконалення, "еталонного" рівня вчителя); переконання в потребі й важливості психолого-педагогічних знань, навичок та вмій для успішної діяльності; рівень домагань (складність педагогічних завдань); самооцінка (загальноосвітня та професійна); ціннісні орієнтації, життєва мета тощо.

У другому, процесуальному, аспекті професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя важливо виділити такі складові компоненти: когнітивний – наявність психолого-педагогічних знань і усвідомлення способів самопізнання, професійно-особистісної самоактуалізації; емоційно-оцінний – проявляється в позитивному ставленні до майбутньої професії, знань педагогіки і психології, в захопленні додатковою літературою з предмету педагогіки; поведінковий – проявляється в активності кожного студента в навчальній діяльності з курсів педагогіки і психології, в самопізнанні та саморозвитку своїх особистісних психічних якостей, професійних навичок і вмій, у суб'єкт-суб'єктних стосунках "студент-учень", "викладач-студент", "студент-студент".

Провідні параметри професійної спрямованості виділені Н. Кузьміною: об'єкт спрямованості, свідомість або обґрунтованість, протидія, задоволеність, здібність, готовність, валентність, цілеспрямованість, громадянська або професійна відповідальність та потреба. Зауважимо, що в наш час існують різні підходи до виділення видів педагогічних здібностей.

Так, Н. Кузьміна вважає, що вони є відображенням структури педагогічної діяльності. У зв'язку з цим вона виділяє такі педагогічні здібності: проєктивні, конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні. Ф. Гоноболін відокремлює такі групи педагогічних здібностей: дидактичні, експресивні, перцептивні, організаторські, суспільні, академічні. В. Крутецький педагогічні здібності поділяє на три групи: особистісні, дидактичні та організаційно-комунікативні [3].

Здебільшого під професійно-педагогічною спрямованістю особистості майбутнього вчителя дослідники розуміють ставлення до даної професії та її змісту, а саме: ціннісне ставлення до професії та професійної діяльності педагога; наявність професійних інтересів вчителя та бажання займатися цією конкретною професійною діяльністю; прийняття та розуміння цілей та завдань професійної підготовки педагога. При цьому інтереси, ідеали, установки, переконання слід віднести до особистісних рис та критеріальних показників стійкості професійної спрямованості особистості.

При визначенні професійно-педагогічної спрямованості особистості студента педагогічного ВНЗ виділяються студенти, які визнають тільки побутову значущість професії та працелюбність; інші – захоплені професією педагога і головним чином окремими її сторонами, але особливу увагу привертають студенти із розвинутим інтересом до професії вчителя, до професійно-педагогічної діяльності.

Якщо людина володіє ефективною пам'яттю, глибиною та стійкістю окремих відчуттів, то це дозволяє їй все більш розширяти та збагачувати свій емоційним досвід. Своєрідний психічний комплекс, який за своєю структурою нагадує здатність співчуття, прийняття близько до серця турботи інших людей, – характерна якість тих, хто обирає професію вчителя або вихователя. Саме у формі таких емоційних елементів, як жаль, співчуття, любов до людини і проявляється професійно-педагогічна спрямованість особистості [1].

Формування професійно-педагогічної спрямованості особистості відображаються в тих етапах, що проходить майбутній педагог і передбачає врахування багатоманітних умов, під впливом яких відбувається формування цілісної особистості.

Початковий етап – студент вступив до педагогічного ВНЗ, тобто вже прийняв рішення оволодіти професією педагога, має емоційний настрій, епізодичний, ситуативний інтерес, предметну установку, деякі трудові навички, однак, у нього ще немає самостійності та не проявляється ініціатива.

Другий етап – студент має фіксовану установку на професію вчителя та більш стійкі інтереси; у нього проявляються схильності, однак його більш цікавлять лише практичні сторони навчального матеріалу, сформована мета дає загальний напрямок навчально-виховної діяльності, у нього з'являється відчуття впевненості у собі, самостійність; формується почуття відповідальності.

Третій етап – студент має тверду установку на професію вчителя, стійкий інтерес та схильність до неї при відповідній організації педагогічної практики і здібності до даної діяльності, яка проявляється під час практики; виявляє особливу захопленість як практичною так і теоретичною стороною навчального матеріалу; на основі сформованого світогляду студент приймає більш активну участь у суспільному житті ВНЗ; йде самоствердження особистості через професійну працю.

Четвертий етап характеризується пристрасною захопленістю своєю майбутньою професією педагога; професійно-педагогічна спрямованість формується при наявності здібностей до обраної професії, яскраво виражених схильностях та покликанні; відзначається висока професійна майстерність та наявність професійного ідеалу за твердих переконань у особистій та суспільній значущості своєї професії [5].

Для того, щоб забезпечити перехід від одного етапу до іншого, необхідно удосконалювати виховний процес у ВНЗ. У зв'язку з цим виникає складна теоретична проблема виявлення умов формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя на кожному з визначених етапів.

Висновки. Отже, проблема вибору педагогічної професії, формування професійної педагогічної спрямованості майбутнього вчителя залишається актуальною, злободенною, з огляду на сучасний стан українського суспільства, зміни в змісті та структурі освіти, її гуманізації.

Використані джерела

1. Богданова І.М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів на основі застосування інноваційних технологій (1995-1998): дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / І.М. Богданова – К., 1998. – 440 с.
2. Долинська Л.В. Професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя як показник рівня сформованості його особистісної зрілості / Л.В. Долинська, О.В. Темрук. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. – К., 2005. – № 7 (31). – С 207-212.
3. Дубасенюк О.А. Основи теорії і практики професійної виховної діяльності педагога / О.А. Дубасенюк. – Житомир, 1994. – 187 с.
4. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навч. посібник: у 2 частинах. – Ч. 1. Технології загально-педагогічної підготовки майбутніх вчителів / За заг. ред. доктора пед. наук О.А. Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. педуніверситет, 2001. – 267 с.
5. Чепелева Н.В. Психологічна культура як невід'ємна складова творчої особистості вчителя / Н.В. Чепелева. // Творча особистість вчителя. Проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – К. 1997. – 120 с.
6. Шмалей С.В. Професійно обумовлена структура особистості фахівця-біолога / С.В. Шмалей // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка Т.3 Вип. 107 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2013. – С 27-31.
7. Яремчук С.В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя / С.В. Яремчук. // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1(30). – С. 89-97.

Drozdenco V., Plyta Y.

FEATURES OF PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL ORIENTATION OF FUTURE TEACHERS

The article deals with the process of formation of the future teachers of Handicrafts' professional pedagogical orientation. The authors try to follow the laws of the formation of professional pedagogical orientation, outline its main functions and identify the main components, based on the research of the prominent native and foreign scientists.

Attention is drawn to the close relationship between professional pedagogical and psychological aspirations and the general thrust of the individual, personal and the procedural aspects of the orientation of the future teacher are outlined as important, in view of future professional activity, there are indicated the following components: cognitive, emotional evaluation and behavioral. It is emphasized the importance of early actions of future teachers, such as the decision to master the profession of a teacher, the presence of positive emotional background, situational interest and some labor skills.

Among the iconic changes in the structure of the future teacher's individual authors see the presence of stable teaching interests, a sense of confidence, enthusiasm for the practical side of the learning process. Another step to a future teaching profession becomes the formed installation on the teaching profession, practice and skills tested during the pedagogical practice, ideological changes associated with self-assertion of the individual, community and social activity of students of a pedagogical university.

What completes the formation of professional and pedagogical orientation is occurrence in the structure of personality of a future teacher of vivid inclinations to work at school, high professional skills, creative beliefs in personal and social significance of their profession.

It is concluded that professional competence, physiological properties of those who facilitate the selection of future teaching profession. are important for the formation of a professional orientation of the future teacher. The choice of a teaching profession, forming professional pedagogical orientation of the future teacher is relevant, topical, given the current state of Ukrainian society, changes in the content and structure of education, its humanization.

Key words: *orientation, identity, motives, interests, beliefs, values, attitudes.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.